

Булкіна А. Є.

Особливості інтелектуального потенціалу в підлітковому віці

Актуальність дослідження. Суспільство сьогодення має тенденцію не тільки до інформатизації, але й до інтелектуалізації покоління. Процес інтелектуалізації суспільства – це чітко спланований та організований соціально-економічний і науково-технічний процес створення потрібних умов для успішного розвитку і ефективної реалізації інтелектуального потенціалу кожного громадянина. Цей процес дозволить якісно підвищити інтелектуальний потенціал держави, так як рівень результатів інтелектуальної діяльності пов'язаний із рівнем інтелекту кожної людини, що залежить від її здібностей. Інтелектуальний потенціал населення – це сукупність знань та інформації, цінностей, умінь і навичок діяльності, що забезпечують його соціальну значимість і творчо перетворюючий характер. Інтелектуальний потенціал населення включає знання, цінності, уміння, навички, якими володіють люди, а також спеціальні соціальні інститути, що забезпечують одержання, збереження, розподіл і розвиток вказаних знань та цінностей.

Проблема інтелектуального розвитку досліджується як психологами, так і педагогами. Вона здавна була і залишається в центрі уваги вчених психологів, педагогів, методистів, вчителів – практиків. Нею займалися такі вчені як Ж. Ж. Руссо, М. Монтессорі, Й. Герберт, Й. Г. Песталоцці, Л.В. Виготський, Л. В. Занков, П. Я. Гальперін, Н. Ф. Дусавицький, О. Я. Савченко та ін.. Вирішенню проблем інтелектуального розвитку присвячені також праці Л. Богоявленського, Н. Менчинської, С. Рубінштейна [2].

Отже, потрібно формувати та розвивати інтелектуальний потенціал покоління, яке будуватиме державність нашої країни.

Актуальність вивчення особливостей інтелектуального потенціалу саме підлітків, зумовлена інтенсивністю та специфікою змін, що відбуваються в інтелектуальній сфері особистості в цей період.

Об'єкт дослідження – розвиток інтелектуальних особливостей підлітків.

Предмет дослідження – інтелектуальний потенціал підлітка.

Мета дослідження: дослідити особливості становлення особистісної складової інтелектуального потенціалу в підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження полягає у припущеннях, що на розвиток інтелектуального потенціалу підлітків впливає рівень розвитку компонентів його особистісної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема інтелектуального потенціалу останніми десятиліттями широко розробляється в сучасній психології (Б. Ананьєв, В. Андреева, Л. Баранова, М. Дворяшина, Л. Головей, А. Крилов, Н. Кудрявцева, Я. Петрова, В. Подтакуй, А. Седунова, Д. Ушаков та ін.) [2; 5].

Однак, досі не сформульовано загальновизнаного тлумачення поняття «інтелектуальний потенціал», не розроблено концептуальне підґрунтя для

опису психологічної природи цього явища, невизначено детермінанти формування та специфіку його функціонування.

Існуючі тлумачення поняття «інтелектуальний потенціал» є досить суперечливими. Найбільш поширеним є розуміння інтелектуального потенціалу, як динамічно організованого, складно-структурованого, особистісного утворення інтелектуальних можливостей та ресурсів, що реалізується в діяльності суб'єкта, спрямоване на ефективне вирішення різноманітних життєвих проблем. Між тим, це явище часто ототожнюють з іншими психічними явищами, розмиваючи межі його наукового розуміння, і навіть іноді ставляючи під сумнів саме існування даного феномену. Аналіз визначень поняття «інтелектуальний потенціал» не дає уявлення про його зміст. Саме тому, доцільно спробувати проаналізувати специфіку даного феномену з позиції структурних особливостей.

Інтелектуальний потенціал як психологічний феномен є складним цілісним утворенням, а відтак, має певну структуру. В структурі інтелектуального потенціалу виокремлюються дві складові: когнітивна та особистісна (П. Головей, П. Грищенко, А. Крилов, Н. Кудрявцева, С. Маха, В. Подтакуй, Т. Прохоренко, Є. Рибалко, Д. Ушаков та ін.). В когнітивній складовій вчені розрізняють – рівень розвитку структури інтелекту (С. Маха, В. Подтакуй), когнітивний стиль (В. Подтакуй, М. Холодна), креативність (Д. Гілфорд, Е. Торренс, А. Матюшкін, В. Дружинін), розумову працездатність (Б. Ананьєв, В. Подтакуй). До особистісної складової вчені традиційно відносять такі компоненти як: емоційний, комунікативний (В. Подтакуй), регуляційний (П. Грищенко) та мотиваційний компоненти (В. Гербачевський, С. Маха), риси особистості, самооцінка (В. Подтакуй) [4].

В структурі когнітивної складової виокремлено змістовний (стиль інтелектуальної активності), структурний (світогляд, а також широта, обсяг, системність засвоєння знань) та операційний (сприймання, пам'ять, мислення) компоненти. В структурі особистісної складової розрізняються мотиваційний (рівень домагань особистості), регуляційний (рефлексія, самопізнання, саморегуляція), емоційний (допитливість) та оціночний (самооцінка) компоненти. Запропонована структурна організація інтелектуального потенціалу є теоретичним припущенням, що потребує подальшої експериментальної перевірки.

Інтелектуальний потенціал є складною системою функціонування особистості та інтелектуальної діяльності підлітків. Підлітковий вік становить особливий інтерес в плані аналізу динаміки інтелектуально-особистісного розвитку. У цьому віці формується абстрактне та теоретичне мислення, що забезпечує якісне підвищення інтелектуальних здібностей людини. В такому контексті зазначений віковий період є синзитивним. Для підліткового періоду характерно інтенсивне формування інтелекту та особистості, на розвиток яких впливають численні внутрішні і зовнішні чинники.

Для уточнення функціональних зв'язків різних компонентів інтелектуального потенціалу в підлітковому віці ми використали наступні методики:

- тест інтелектуального потенціалу (П. Ржічан) [1];
- методика визначення сили пізнавальної потреби (розробка В. С. Юркевича) [6];
- Методика «Інтегральна самооцінка особистості» (Дембо – Рубінштейн) [7];
- Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (опитувальник А. В. Карпова) [3].

Експериментальне дослідження для виявлення інтелектуального потенціалу підлітків було проведене на базі Лозуватської загальноосвітньої середньої школи I – III ступеня №1. Кількість респондентів склала 50 осіб віком від 12 до 15 років. Отримані результати дозволяють дослідити розвиток інтелектуального потенціалу.

В ході дослідження було визначено рівень інтелектуального потенціалу підлітків. Отриманими дані подані у табл. 1.

Таблиця 1

Рівень інтелектуального потенціалу (III) підлітків

Рівень III	К-ть учнів (%)
дуже високий	2
Високий	16
більше середнього	40
Занижений	34
дуже низький	8

Для визначення сили пізнавальної потреби було впроваджено методику В. С. Юркевича. Засобом задоволення пізнавальної потреби завжди є нове знання, нова інформація. Так було досліджено прагнення до самого процесу пізнання. Результати представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Інтенсивність пізнавальної потреби підлітків

Інтенсивність	К-ть учнів (%)
Сильно виражена	25
Помірно виражена	63
Слабо виражена	12

Методика «Інтегральна самооцінка особистості» (Дембо – Рубінштейн) дозволяє оцінити рівень самооцінки емоційних властивостей особистості. Дана методика складається з 10 шкал, за якими дітям пропонується оцінити себе по кожній з них в балах. Результати відображено в табл. 3.

Таблиця 3

Рівень самооцінки емоційних властивостей особистості підлітків

Рівень самооцінки	К-ть учнів (%)
Завищена	48
Висока (адекватна)	40
Середня (адекватна)	12

За результатами дослідження було виявлено, що 48 % учнів мають завищену самооцінку, тобто вони володіють такими якостями: зарозумілість, нетактовність, переоцінка своїх можливостей, недооцінка інших. Високу самооцінку мають 40 % учнів, для них притаманне прагнення до успіхів в різних видах діяльності, впевненість в своїх силах.

Діти із середнім рівнем самооцінки мають вищий рівень активності, товаристкості, оптимізму. Дітей із заниженим рівнем самооцінки не виявлено.

Для визначення рівня розвитку рефлексії у особистості було використано опитувальник А.В. Карпова. Результати представлено в таблиці 4.

Таблиця 4

Рівень розвитку рефлексивності підлітків

Рівень рефлексивності	Стени	К-ть учнів, %
високий	7 і більше	12
середній	4-7	74
низький	менше 4	14

За результатами дослідження було виявлено, що 74 % учнів мають середній рівень рефлексивності, 12 % – високий і 14 % осіб низький.

З метою визначення значущості кожного структурного компонента особистісної складової для розвитку інтелектуального потенціалу в підлітковому віці було проведено кореляційний аналіз (коэф. Спірмена), результати якого представлено в табл. 5.

Таблиця 5

**Значущість структурних компонентів особистісної складової
інтелектуального потенціалу**

Кореляції за коеф. Спірмена					
		Інтелектуал. потенціал	Інтеграл. оцінка особ-ті	Діагност-ка рефлексивнос ті	Сила пізнавал потреби
Тест інтелектуального потенціалу (П. Ржічан)	Коефіцієнт кореляції	1,000	-,016	,429**	-,061
	Знч. (2-сторон)	.	,913	,002	,674
	N	50	50	50	50
«Інтегральна самооцінка особистості» (Дембо — Рубінштейн)	Коефіцієнт кореляції	-,016	1,000	,115	,137
	Знч. (2-сторон)	,913	.	,428	,343
	N	50	50	50	50
Діагностика рефлексивності (опитувальник Карпова А. В)	Коефіцієнт кореляції	,429**	,115	1,000	-,083
	Знч. (2-сторон)	,002	,428	.	,566
	N	50	50	50	50
Методика визначення сили пізнавальної потреби	Коефіцієнт кореляції	-,061	,137	-,083	1,000
	Знч. (2-сторон)	,674	,343	,566	.
	N	50	50	50	50

Результати статистичного аналізу вказують на наявність значущих показників кореляції між рівнем інтелектуального потенціалу лише з рівнем рефлексивності (на рівні значимості 0,01).

Висновки. Отже, використані психодіагностичні методики, дали можливість дослідити рівень розвитку інтелектуального потенціалу підлітків, а також особистісних особливостей підлітків, рівня їх самооцінки, пізнавальної потреби, та рівень розвитку рефлексивності, які на думку дослідників є його особистісними структурними компонентами. Проводячи емпіричне дослідження інтелектуального потенціалу як цілісного утворення, що включає когнітивну і особистісну складові, і враховуючи вікові особливості психічного розвитку підлітків ми очікували отримати значущі кореляційні зв'язки між усіма досліджуваними компонентами. Але наша гіпотезу емпірично було підтверджено лише частково. Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що лише здатність до рефлексії найбільшим чином сприяє розвитку інтелектуального потенціалу в період підліткового віку. Отримані дані розширюють теоретичні уявлення про закономірності вікової динаміки інтелектуально-особистісного розвитку в підлітковому віці та особливості впливу різних компонентів особистості на інтелектуальний розвиток підлітка.

Результати дослідження можуть бути використані в практиці психологічного консультування та психокорекції. Отримані в дослідженні дані можуть бути враховані при розробці та вдосконаленні освітньо-розвивальних програм, спрямованих на розкриття інтелектуального потенціалу підлітків.

Список використаних джерел

1. Бузин В. Н. Краткий отборочный тест / В. Н. Бузина – М. : Смысл, 1992. – 128 с.
2. Зубов Д. В. Субъективность как психолого-педагогическое условие развития интеллектуального потенциала педагога дополнительного образования: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Д. В. Зубов – Тамбов : Наука, 2009. – 137 с.
3. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики: [психологический журнал] / А. В. Карпов – М. : Институт психологи РАН, 2003, т. 24, № 5. – С. 45 – 57.
4. Пашукова Т. И. Психологические исследования: Практикум по общей психологии для студентов педагогических вузов. Учеб. пособие. / Т. И. Пашукова, А. И. Допира, Г. В. Дьяконов. – М. : Институт практической психологии, 1996. – 246 с.
5. Ушаков Д. В. Интеллект: Структурно-динамическая теория / Д. В. Ушаков. – М. : Институт психологии РАН, 2003. – 264 с.
6. Юркевич В. С. Развитие начальных уровней познавательной потребности. / В. С. Юркевич – М. : Институт практической психологии, 1980, № 2. – 350 с.
7. Яньшин П. В. Практикум по клинической психологии. Методы исследования личности / П. В Яньшин – СПб. : Питер, 2004. – 130 с.

Дейнега О.С.

Особливості дивергентного мислення школярів та студентів

Проблема креативності є досить актуальною, оскільки зараз майже усюди потрібні люди з творчими здібностями, що вміють нестандартно мислити. Але, засвоюючи певні соціальні стереотипи, більшість людей втрачають здатність творчо мислити. Під час шкільного навчання учні засвоюють безліч правил, які обмежують її здібності до креативності.

Проблему креативності досліджували Дж. Гілфорд, Е. П. Торранс, Л. Л. Терстоун, А. Х. Маслоу – за кордоном, Я. А. Пономарьов, Д. Б. Богоявленська, А. М. Матюшкін, Н. Б. Шумакова, Є. І. Щербо, А. З. Зак, Д. Р. Кохановська, В. Я. Курбатов, І. В. Лапшин, В. П. Полонський, П. М. Якобсон, С. О. Грузенберг, А. П. Нечаєв, Ф. Ю. Левінсон-Лессінг, В. М. Бехтеров, А. Г. Горнфельд та інші – в країнах СНД.

Як свідчить аналіз літератури з проблеми креативності, в сучасній психологічній науці не існує єдиного визначення креативності. Так, за Маслоу, креативність – це творча спрямованість, від народження властива всім, але втрачена більшістю під впливом середовища [4]. Дивергентним мисленням, що є однією з ознак креативності, Дж. Гілфорд вважає здатність людини породжувати оригінальні ідеї в нерегламентованих ситуаціях. Дивергентне мислення визначається як тип мислення, що «йде в різних напрямках» [8].